

ІКОНОГРАФІЯ БОГОРОДИЦІ В НАРОДНОМУ РЕЛІГІЙНОМУ МАЛЯРСТВІ НАДДНІПРЯНЩИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII ТА В XIX ст.

УДК 7.046.3:27–312.47(477)

Леся КОРЖ,

*художник, здобувач Інституту народознавства
Національної академії наук України ім. М. Рильського,
м. Черкаси, Україна*

Анотація. У дослідженні робиться спроба простеження причин та характеру змін іконографії Богородиці і трактування образу в народному іконописі Наддніпрянщини другої половини XVIII та в XIX століттях.

Ключові слова: народне малярство, іконографія, ікона Богородиці, Наддніпрянщина.

Метою дослідження є простеження причин та характеру змін іконографії Богородиці та трактування образу в народному іконописі Наддніпрянщини другої половини XVIII та XIX століть.

Дослідження типових зразків показує, що при створенні ікон Богородиці на окресленій території іконописцями практично не використовувалися джерела канонічних ортодоксальних схем, де вказано основні вимоги до стилістики трактування образу Богородиці – Біблія, апокрифічні Євангелія, іконописні оригінали (Сійський, Зводний, Строганівський), постанови V, VI і VII Вселенських соборів, помісних Соборів католицької та руської церков.

На формування нових версій іконографій та трансформацію давніх іконографій Богородиці в цей період найбільше впливають:

- громадське життя в селах Наддніпрянщини в XVIII-XIX ст., його організація, стрімке розширення попиту на продукцію сільських майстерень;
- майстерні Києво-Печерської та Почаївської лавр, що породжують появу іконописців з середовища села;
- організація роботи іконописця, його статус, сімейне становище. Система навчання в сільських іконописних майстернях;
- ставлення церковної влади до розповсюдження непрофесійного малярства та спроби його регламентації;
- іконографічні джерела XVIII-XIX ст.: продукція типографії Києво-Печерської лаври, професійний іконопис іконостасів епохи українського бароко, іконописні оригінали та зразки іконопису,

що з'явилися в результаті міграцій населення на досліджуваній території з Галичини, Вірменії, Росії, Греції.

На розповсюдження певних сюжетів та специфіку їх трактування впливає церковна та родинна обрядовість:

- церковні та родинні обряди, пов'язані з іконами: хрестини, весілля, поховання, благословення в дорогу тощо;
- організація житла та принципи розміщення домашніх іконостасів – божників, їх орнаментация та обов'язкові атрибути;
- принципи прикрашання ікон в свято, піст, будень;
- синтез християнського та поганського погляду на ікону в фольклорі: молитви-замовляння, перекази, трактування снів;
- особливості ставлення селян до продажу, передачі та знищення ікон.

Згадані причини визначають іконографічні типи зображень та міру їх належності до східної чи західної малярської традиції.

При систематизації та аналізі зразків малярства Наддніпрянщини, створених у XVIII-XIX ст., прочитуються основні зацікавлення іконографічними типами та особливості їх інтерпретації в народному малярстві:

- традиційна східна іконографія Богородиці: Одигітрія, Ілеуса, Троєручниця, Неопалима купина, Богородиця Печерська, Богородиця Скорботна;
- іконографія Богородиці, що склалась під впливом традицій католицької церкви: Коронування Богородиці та інші;
- списки з місцево-шанованих чудотворних ікон: Почаївської, Казанської, Києво-Печерської ікони Успіння Богородиці, Охтирської, Озерянської тощо;
- зображення Богородиці в іконах Празників, створених на основі східних та західних зразків малярства: Введення в храм Богородиці, Благовіщення, Різдво, Стрітєння, Богоявлення, Таємна вечеря, Воскресіння Христове, Успіння Богородиці, Дейсус;
- ікони, в яких поєднувалися богородичні чи празникові ікони з зображеннями святих.

При порівнянні типових зразків ми бачимо одночасну монолітність та неоднорідність використання пластично-образних підходів до виконання богородичних ікон.

Пластично-образними особливостями ікон Наддніпрянщини, виконаних на основі зразків східного канонічного малярства та народної трактовки образів, є близькість принципів зображення, пряма, зворотна та вільна перспективи, повноцінність викори-

стання атрибутики та символіки, лаконізм в трактуванні об'ємів тіла, вбрання, пейзажу та архітектури.

Ікони Наддніпрянщини, виконані на основі релігійного малярства західного типу, та їх пластичні інтерпретації народних майстрів стилістично наближаються до ікони східного обряду. Це відбувається за рахунок виявлення уваги до символічної виразності, відмови від світло-тіньового трактування об'ємів, відмови від часткової та загальної екзальтованості образів, маньєризму в техніці нанесення фарби, лінійної та повітряної перспектив в зображенні архітектури та пейзажу.

Народній іконі Наддніпрянщини притаманним є синтез різних колористичних традицій: символіки кольору в іконі східного обряду, кольору в ужитковому мистецтві, особливостей кольорового трактування образу в західному малярстві та смакових колористичних уподобань в мистецтві українського бароко. Також типовою є трансформація християнського образу через призму кольорового світосприйняття українського селянина: посилення та послаблення виразності, зміна емоційно-образного наповнення. Кількісно та якісно принципи поєднання кольорів, колір тла та позолота також залежать від фінансових можливостей сільських іконописних майстерень. Орнаментация богородичних ікон формується на основі орнаментів барокових ікон, вишивок, тканин, настінного малювання, ужиткового мистецтва. Визначаються традиційні та нетрадиційні типи орнаментів у окремих регіонах Наддніпрянщини, основні типи орнаментів та їх вплив на композиційну та колористичну організацію ікони, характерність орнаментации елементів ікони: німбів, вбрання, тла; орнаментация мальованих рамок та розподіл ікони на частини орнаментом.

***ICONOGRAPHY OF BLESSED VIRGIN MARY IN FOLK RELIGIOUS PAINTING
OF DNIPRO RIVER AREA IN THE SECOND HALF
OF THE 18th CENTURY AND IN THE 19th CENTURY***

Lesja KORZH,

*senior professor of Kyiv National University of Technology and Design,
Cherkasy, Ukraine*

Annotation. *Made in article ia an attempt to reveal the reasons and character of changes in the iconography of Blessed Virgin Mary and presentation of the icon in folk icon-painting of Dnipro river area in the second half of the 18th century and in the 19th century.*

Key words: *folk painting, iconography, icon of Blessed Virgin Mary, Dnipro river area.*